

ODRŽIVOST I CIRKULARNA EKONOMIJA

Kosana Vićentijević¹

SAŽETAK

Prelazak sa linearne na cirkularnu ekonomiju postao je neophodnost u svetlu trenutnih izazova ekološke, ekonomske i socijalne održivosti. Zainteresovanost za objašnjenjima i tumačenjima dostignuća cirkularne ekonomije i održivosti raste u akademskim istraživanjima. Svrha ovog rada je da doprinese akademskoj zajednici pružanjem uvida za uspostavljanje poslovnih modela cirkularne ekonomije i kako izveštavati o održivoj cirkularnoj ekonomiji. Međunarodni standardi GRI, SASB i ESRS, se ističu u ovom radu radi kvalitetnog izveštavanja o održivosti u cirkularnoj ekonomiji privrednih subjekata. Zaključak u ovom radu je da primena modela cirkularne ekonomije doprinosi konkurentskoj prednosti privrednog subjekta i identifikaciji potencijalnih prednosti i nedostataka vezanih za održivost.

KLJUČNE REČI: održivost, cirkularna ekonomija, ESG, GRI, SASB, ESRS.

SUSTAINABILITY AND CIRCULAR ECONOMY

SUMMARY

The transition from a linear to a circular economy has become a necessity in light of the current challenges of environmental, economic and social sustainability. Interest in explanations and interpretations of circular economy and sustainability achievements is growing in academic research. The purpose of this paper is to contribute to the academic community by providing insights for establishing circular economy business models and how to report on a sustainable circular economy. The international standards of GRI, SASB and ESRS are highlighted in this paper for quality reporting on sustainability in the circular economy of economic entities. The conclusion in this paper is that the application of the circular economy model contributes to the competitive advantage of the business entity and the identification of potential advantages and disadvantages related to sustainability.

KEYWORDS: sustainability, circular economy, ESG, GRI, SASB, ESRS.

UVOD

Koncept održivog razvoja (*Concept of sustainable development*) je postao aktuelno pitanje poslednjih godina, zbog činjenice da je održivi razvoj prepoznat kao glavni pravac razvoja 21. veka. U skladu sa tim privredni subjekti prilagođavaju svoje poslovne modele i procese konceptu održivosti. Za uspešnu implementaciju koncepta održivosti neophodno

¹ Akademija strukovnih studija Zapadna Srbija – odsek Valjevo, e-mail: kosana.vicentijevic@vipos.edu.rs

je razumeti šta on znači i kako treba da bude ugrađen u jezgro privrednog subjekta. U naučnoj, stručnoj i pedagoškoj literaturi o održivom razvoju mogu se naći brojne i različite interpretacije pojedinih aspekata održivosti, počev od najfrekventnije pojednostavljene formule *tri stuba*: ekonomski-socijalni-ekološki, pa sve do formulacije više desetina principa i indikatora održivosti.

Održivost privrednih subjekata uključuje sledeće faktore: filantropski, etički, pravni i ekonomski, koji su neophodni za razvoj društva i ublažavanje globalnih društvenih i korporativnih rizika. Održivost je ključna za razvoj društva i ublažavanje globalnih društvenih i korporativnih rizika. Prekomerna eksploatacija prirodnih resursa potrebnih za postizanje ekonomskog rasta i razvoja negativno je uticala na životnu sredinu i na njihovu dostupnost i cenu. Dakle, uočljivo je da model cirkularne ekonomije, pruža nove načine za stvaranje održivijeg modela ekonomskog rasta i uzima maha širom sveta.

Ovaj rad je strukturiran da objasni međuzavisnost održivosti i cirkularne ekonomije, kroz navođenja održivih rešenja, načina upravljanja i razvijanja održivog poslovanja uključivanjem principa cirkularne ekonomije u strategije održivosti. Održivost se pojavila kao glavni prioritet za donosiocel odluka u današnjem poslovnom okruženju, jer utiče na sve, od životne sredine i našeg zdravlja do ekonomskog rasta. Postizanje održivosti zahteva prelazak sa tradicionalnog linearnog modela ekonomije (uzmi-napravi-otpad) na cirkularnu ekonomiju, koja se zasniva na principima projektovanja otpada i zagađenja. To zahteva suštinsku promenu poslovnih modela održivosti koje će primeniti privredni subjekti.

Održivi razvoj je razvoj koji zadovoljava potrebe sadašnjosti bez ugrožavanja sposobnosti budućih generacija da zadovolje sopstvene potrebe. Sadrži u sebi dva ključna koncepta: koncept *potreba*, posebno suštinskih potreba siromašnih u svetu, kojima treba dati najvažniji prioritet, i

ideja ograničenja koje tehnologije i društvene organizacije nameću na sposobnost sredine da zadovolji sadašnje i buduće potrebe (United Nations General Assembly, 1987, 41). Suština koncepta održivog razvoja zasniva se na principu intergeneracijske pravde (intergeneracijske jednakosti). Ovaj princip se odnosi na nasleđivanje istog ili bar približnog stanja životne sredine sa jedne na drugu generaciju. Nepoštovanje ovog principa je šteta, koju životnoj sredini nanese jedna generacija i prenosi na buduće generacije. Dakle, iako održivi razvoj zavisi od biosfere i njenih ekosistema, na njega najviše utiču ljudi i njihove aktivnosti (Petrović, 2016.). Na osnovu iznetog, može se reći da postoje tri dimenzije, odnosno tri aspekta održivog razvoja, odnosno: ekonomska održivost, ekološka održivost i socijalna održivost (Štrbac, N. i dr.2012, 22).

Ekonomska dimenzija održivosti traži nove odgovore na izazove globalnog nadmetanja u ostvarivanju konkurentne prednosti kroz efikasnije korišćenje i povećanje produktivnosti raspoloživih resursa, vodeći računa pri tome da se otklone ili minimiziraju negativni uticaji na životnu sredinu. *Ekološka dimenzija održivosti* - zaštita životne sredine, podrazumeva sticanje znanja koje će omogućiti da se prednosti zdrave životne sredine cene, održavaju i razvijaju. *Socijalna dimenzija održivosti* podrazumeva da se za razvoj ne može reći da je održiv ako nije pravedan ili ako ne zadovoljava potrebe većine stanovnika na Zemlji. Ovaj rad je kreiran da istakne rastuću neophodnost za modelima održivosti u budućnosti poslovanja privrednih subjekata uključivanjem principa cirkularne ekonomije u strategije podrške održivom rastu. Inkorporiranje održivosti i cirkularne ekonomije u strategije rasta privrednih subjekata je važno za postizanje dugoročnog poslovnog uspeha i to usvajanjem

strategija za pokretanje održivog poslovanja, razvijanje inovativnih i održivih rešenja za poslovne izazove, pokretanje rasta poslovanja kroz održivost za konkurentsku prednost i generisanje dugoročnog rasta.

CIRKULARNA EKONOMIJA I ODRŽIVI POSLOVNI MODELI

Koncepciju održivog ili uravnoteženog razvoja ne bi trebalo shvatiti kao strogo određenu definiciju, već kao proces promena u odnosima koji se uspostavljaju između društvenih, ekonomskih i ekoloških faktora (*Environmental, Social, and Governance - ESG*). Transformativni uticaji koje *ESG* ima na korporativni svet i prednosti koje donose privrednim subjektima koji razvijaju strateški pristup *ESG* uključuju mogućnosti za: poboljšanje poslovne produktivnosti, smanjenje troškova poslovanja, smanjenje poslovnih rizika, jačanje održivosti, razvijanje odnosa sa lokalnom zajednicom u kojoj posluju, sticanje i održavanje konkurentске prednosti. *ESG* postaje korporativni imperativ za većinu privrednih subjekata ugradnjom principa zaštite životne sredine, društvene odgovornosti i korporativnog upravljanja u svoje poslovne i operativne modele, saopštavajući ih internim i eksternim zainteresovanim korisnicima *ESG* izveštaja.

U ovom radu se navodi *ESG* integracioni okvir koji treba da bude referenca za praktičnu primenu *ESG*, prilagodljiva privrednim subjektima. Svaki privredni subjekt je jedinstven, i tehnike integracije *ESG* jednog privrednog subjekta nisu identične tehnike za drugi privredni subjekt. U nastavku *Slika 1.* prikazuje *ESG* integracioni okvir za privredne subjekte, s tim što svaki privredni subjekt održuje svoju mapu *ESG* razvoja.

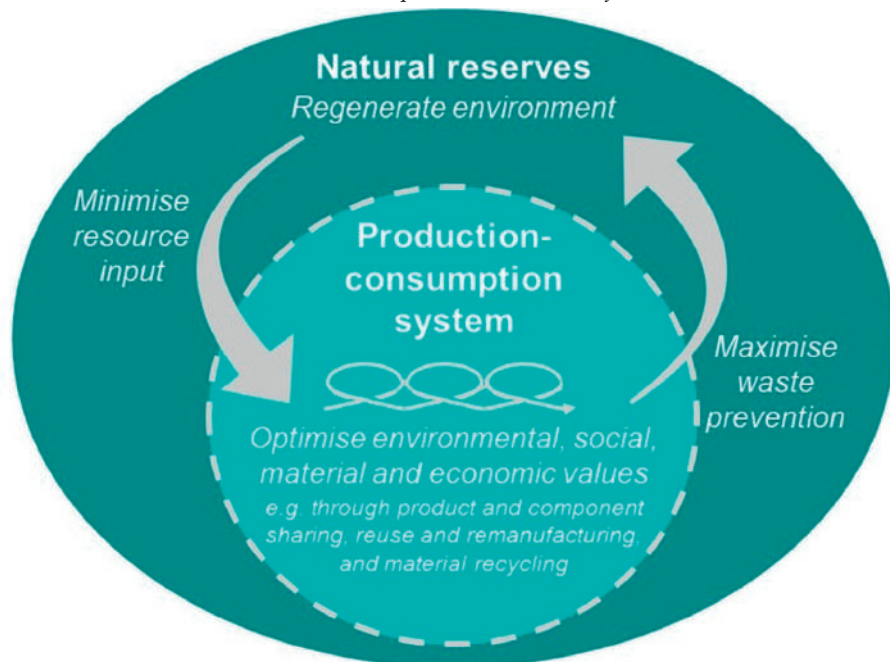
Nauka o održivosti je ukorenjena u zabrinutosti za prirodne resurse, njihovu prekomernu eksploataciju i zdravu životnu sredinu. Cirkularna ekonomija objedinjuje različite koncepte koji vode do totalitarne definicije sa jednim kolektivnim fokusom na poboljšanje korišćenja prirodnih resursa. Na *Slici 2.* je prikazan koncept u kome su proizvodnja i potrošnja optimizovane i suštinski usklađene sa prirodnim okruženjem. Ekonomska strategija cirkularne ekonomije predlaže inovativne načine za transformaciju trenutnog pretežno linearnog sistema potrošnje u cirkularni, uz postizanje ekonomske održivosti uz potrebne materijalne uštede (Singh & Ordonez, 2016, 345). U cirkularnoj ekonomiji korišćenje resursa se poboljšava minimiziranjem potrošnje prirodnih resursa, maksimiziranjem prevencije otpada i optimizacijom životne sredine, mentalne, društvene, materijalne i ekonomske vrednosti tokom životnog ciklusa materijala i proizvoda.

Slika 1. ESG integracioni okvir

Izvor: CFA Institute&PRI, 2018, 5.

Slika 2: Koncept cirkularne ekonomije

Izvor: Anne P.M. Velenturf, Phil Purnell, 2021, 1438

Održiva cirkularna ekonomija predstavlja novi ekonomski model u kojem se cilj pomera sa uskog rasta bruto društvenog proizvoda, na višedimenzionalni napredak – šire jačanje kvaliteta životne sredine, ljudskog blagostanja i ekonomskog prosperiteta za sadašnje i buduće generacije. Cirkularna ekonomija je poslovni model sa potencijalom da generiše konkurentnost privrednog subjekta u kombinaciji sa inovacijama i održivošću. Za implementaciju ovog modela, tradicionalni pristup tržištu, kupcima i prirodnim resursima mora da se promeni. Ovo omogućava privrednim subjektima da steknu značajne konkurentne prednosti, smanjenje troškova, efikasnu upotrebu energije, smanjenje emisije CO₂, optimizovanje i bezbednije lance snabdevanja. Novi termini koji opisuju proizvodnju i potrošnju po modelu cirkularne ekonomije su: deljenje, pozajmljivanje, ponovna upotreba, popravka, obnavljanje i reciklaža. Tehnološke inovacije, održivost životne sredine, energetska efikasnost i korišćenje obnovljivih izvora, daju cirkularnoj ekonomiji sve karakteristike sistema za održivost privrednog subjekta. Vizija cirkularne ekonomije je značajna za redizajniranje načina na koji se privredni subjekti bave oskudnim resursima, globalnim zagrevanjem i upravljanjem otpadom i održivim razvojem.

Slika 3: Pet stubova cirkularne ekonomije

<i>Sustainable resources</i> Održivi resursi	<i>Product as a service</i> Proizvodi kao usluga	<i>Sharing platforms</i> Platforme za deljenje	<i>Extended service life</i> Produženi radni vek	<i>New lifecycle</i> Novi životni ciklus
Koristiti obnovljive izvore energije i biorazgradive, reciklirajuće ili obnovljive materijale.	Novi koncept vlasništva sa kompanijama koje mogu da ponude jednu uslugu koju mogu da koriste mnogi umesto da se isti proizvod modifikuje za više pojedinaca, maksimizirajući njegov faktor upotrebe i životni vek.	Alati gde korisnici i vlasnici mogu da dele i saraduju kako bi optimizovali cenu robe i usluga i resurse koji se koriste za njihovu proizvodnju.	Proizvodnja da se dobije duži životni ciklus proizvoda, predviđajući više mogućnosti za ažuriranje, popravku i regeneraciju proizvoda.	Svako rešenje ima za cilj da očuva vrednost dobra na kraju njegovog životnog ciklusa zahvaljujući opciji da se ponovo koristi, regeneriše, obnavlja ili reciklira u sinergiji sa drugim stubovima.

Izvor: Enel Green Power

Počevši od 5 stubova cirkularne paradigme (*Sustainable resources*, *Product as a service*, *Sharing platforms*, *Extended service life*, *New lifecycle*) prikazanih na Slici 3, postoje različita polja primene pristupa cirkularne ekonomije. Upotreba obnovljive energije je ključni aspekt proizvodnje cirkularnih proizvoda i resursa, uključujući način na koji su komponente obnovljivih izvora projektovane, proizvedene, izgrađene i kojima se upravlja, kao i način na koji se upravlja njihovim novim životom. Cirkularna ekonomija pruža šansu za rast i razvoj u smislu konkurentnosti, inovacija, zaštite životne sredine i zapošljavanja. U održivoj cirkularnoj ekonomiji, svrha privrede se promenila u pravcu da se organizuju resursi u svrhu održavanja ili poboljšanja društvenog blagostanja i kvaliteta životne sredine (Anne P.M. Velenturf, Phil Purnell, 2021, 1448).

Agenda 2030. obuhvata tri dimenzije održivosti – ekonomsku, socijalnu i ekološku. Ima 17 ciljeva održivog razvoja (*Sustainable Development Goals - SDG UN*) koji stavljaju ljude i planetu u centar, dajući međunarodnoj zajednici okvir za suočavanje sa brojnim izazovima sa kojima se čovečanstvo suočava, uključujući i one u svetu rada. Važnost pristojnog rada u postizanju održivog razvoja je istaknuta u Cilju 8 koji ima za cilj: promovisanje održivog, inkluzivnog i održivog ekonomskog rasta, pune i produktivne zaposlenosti i dostojanstvenog rada za sve (ILO, *Decent work and the 2030 Agenda for sustainable development*, 2023). Cirkularna ekonomija može da omogućiti ostvarenju značajnog broja ciljeva u okviru *SDG UN*.

Slika 4: SDG UN i sprovođenje mera cirkularne ekonomije

Izvor: Anne P.M. Velenturf, Phil Purnell, 2021, 1444

Cirkularna ekonomija ukida koncept planirane zastarelosti kroz: ponovno korišćenje gume kao reciklirane gume za fudbalske terene, korišćenje paleta kao delova urbanog ili spoljnog nameštaja, iskorišćavanjem otpada od hrane za stvaranje nove bioplastike. U cirkularnoj ekonomiji, klasični B2C (*business to consumer*) odnos, zasnovan na realizaciji proizvoda za zadovoljenje potreba potrošača, transformiše se u C2C (od potrošača do potrošača). Industrijski modeli su prilagođeni prirodi, odlučujući koje materijale koristiti na osnovu svog novog života proizvoda. Ovo stvara pozitivan domino efekat za progresivno smanjenje emisije CO₂. Broj novih radnih mesta od 18 miliona do 2030. godine može biti otvoren implementacijom Pariskog sporazuma o klimatskim promenama (međunarodni ugovor o klimatskim promenama) (ILO, Green jobs, 2023). *IBM Institute for Business Value* je 2022. godine spoveo je istaživanje među 16.349 ispitanika iz deset zemalja (Brazil, Kanada, Kina, Francuska, Nemačka, Indija, Meksiko, Španija, Engleska, Amerika). O ukupnog broja ispitanika (potrošača) 51% je istaklo da im je ekološka održivost važnija nego u periodu pre 12 meseci (IBM Institute for Business Value, 2022, 3-20). Implementacija ESG mera može da pomogne u proceni novog skupa finansijskih rizika i korišćenju tržišta kapitala. Globalna ESG imovina je na putu da premaši 53 triliona dolara do 2025. godine, što predstavlja više od trećine od 140,5 biliona dolara projektovane ukupne imovine pod upravljanjem. (Bloomberg Professional Services, 2021.).

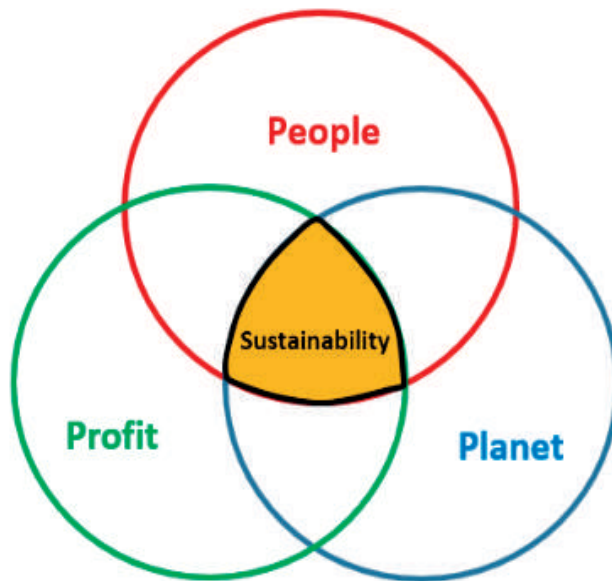
IZVEŠTAVANJE O ODRŽIVOSTI I CIRKULARNOJ EKONOMIJI

Za izveštavanje o korporativnoj održivosti trenutno ne postoji univerzalno prihvaćena definicija. Za potrebe ovog rada, definicija termina je preuzeta od *ACCA Global*. Izveštavanje o korporativnoj održivosti saopštava informacije koje su relevantne za razumevanje dugoročnog poslovanja privrednog subjekta kroz stvaranje ekonomske vrednosti i doprinosa ka održivoj globalnoj ekonomiji, uzimajući u obzir ekonomski, ekološki, društveni

učinak i učinak uticaja upravljanja. Cilj izveštavanje o održivosti može se sažeti kao saopštavanje razumevanja kako tokovi materijala, resursa i usluge između korporacija, kapital tržišta, društva, privrede i sredine utiču na međusobnu sposobnost da se ti sistemi nastave i razvijaju (ACCA, 2016, 11-12.)

U ovom delu rada fokus je na identifikovanju tri dimenzije održivosti (društvo, ekologija i ekonomija) i njihov odnos, modeli ugradnje i razvoja kulture održivosti kroz primenu standarda za izveštavanje o održivosti i cirkularnoj ekonomiji privrednih subjekata. Izveštavanje o održivosti i cirkularnoj ekonomiji privrednog subjekta pored tradicionalnih mera (ekonomske i socijalne dimenzije) uključuje okvir 3P (*people, planet and profit*), ljudi, planeta i profit (Slika 5).

Slika 5: *The 3Ps (people, planet and profit) ljudi, planeta i profit*

Izvor: *Pen & Fields, 2017.*

Ovaj dijagram služi da pokaže da se koncept održivosti postiže balansiranjem The 3Ps (3P).

U oblasti izveštavanja o održivosti i cirkularnoj ekonomiji teško je pratiti inicijative ESG, *Climate reporting*, *promena ISSB, SASB, IIRC, GRI, CSRD, EFRAG, SFDR, TCFD, SBTI, TNFD, SDGs* i druge. Za razumevanje primene standarda Julien Rivals (Co-Managing Partner - Sustainability Services - Deloitte France) je dao sledeći prikaz međunarodne regulative, koji je vidljiv na slici 6.

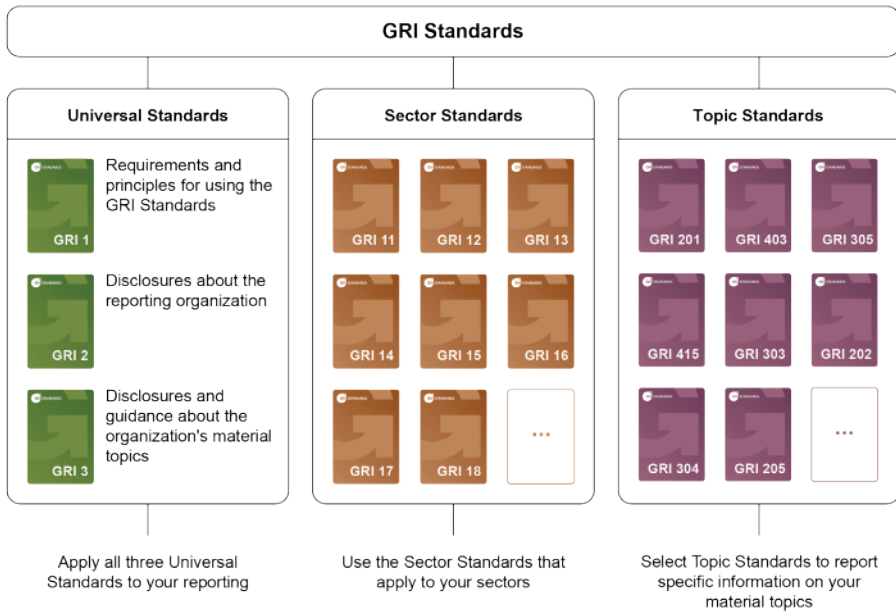
Slika 6: Mapiranje glavnih standarda za obelodanjivanje izveštavanja o korporativnoj održivosti (prema Julien Rivals)

U nastavku rada slede standardi GRI, SASB, izveštavanje prema CSRD, i identifikovanje ključnih ESG uticaja.

GRI (Global Reporting Initiative) je modularni sistem međusobno povezanih standarda i sastoji se iz tri osnovna dela: *univerzali* standardi (GRI 1, GRI 2 i GRI 3) – primenjuju se na sve privredne subjekte, *sektorski* standardi (razvijeni za 40 sektora industrije), za one koji imaju najveći uticaj: nafta, gas, poljoprivreda i drugi, standardi koji pokrivaju određene teme (*topics*): pomažu privrednim subjektima da bolje izveštavaju o svojim materijalnim temama (energija, emisije, biodiverzitet, politika protiv diskriminacije i dr.).

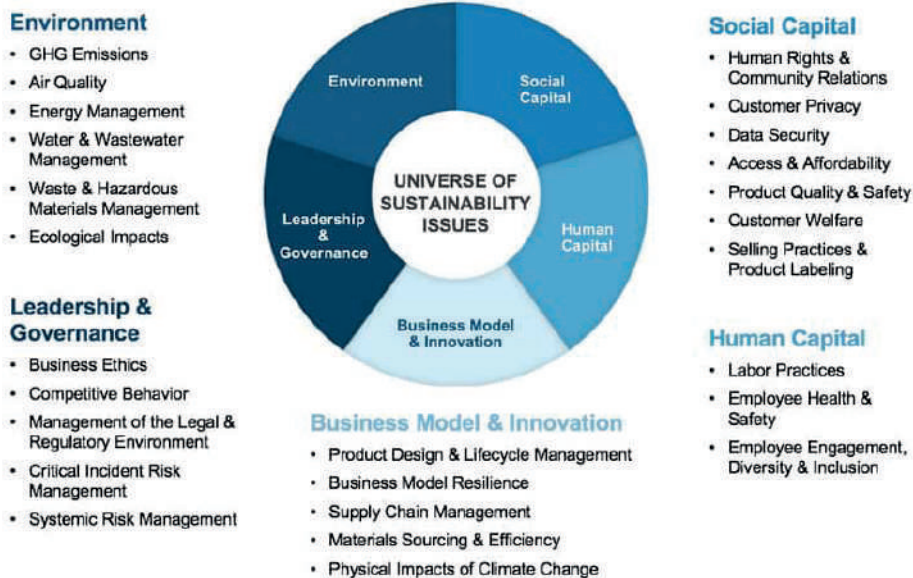
Slika 7: The GRI Standards (GRI website)

Svaki *GRI* sektorski standard definiše materijalne teme o kojima treba izveštavati za taj konkretan industrijski sektor (definisana je 31 materijalna tema), dominantno se odnose na E i S, manje na G.

SASB (Sustainability Accounting Standards Board) standardi su industrijski specifični standardi koji se koriste za identifikaciju finansijski materijalnih pitanja održivosti. *SASB* standardi identifikuju podskup pitanja koja se odnose na životnu sredinu, socijalna pitanja i upravljanje, a koja su najrelevantnija za finansijski učinak i vrednost privrednog subjekta. Standardi uključuju individualni fokus na 77 industrija. Materijalne teme (*Materiality Map*) koje propisuju *SASB* standardi prepoznaju probleme održivosti koji će verovatno uticati na finansijsko stanje ili operativni učinak privrednog subjekta u okviru industrije. Postoji 26 opštih kategorija koje se fokusiraju na široka pitanja održivosti koja utiču na privredne subjekte. Oni su podeljeni u pet dimenzija: životna sredina (6 tema), društveni kapital (7 tema), ljudski kapital (3 teme), poslovni model i inovacije (5 tema), liderstvo i upravljanje (5 tema).

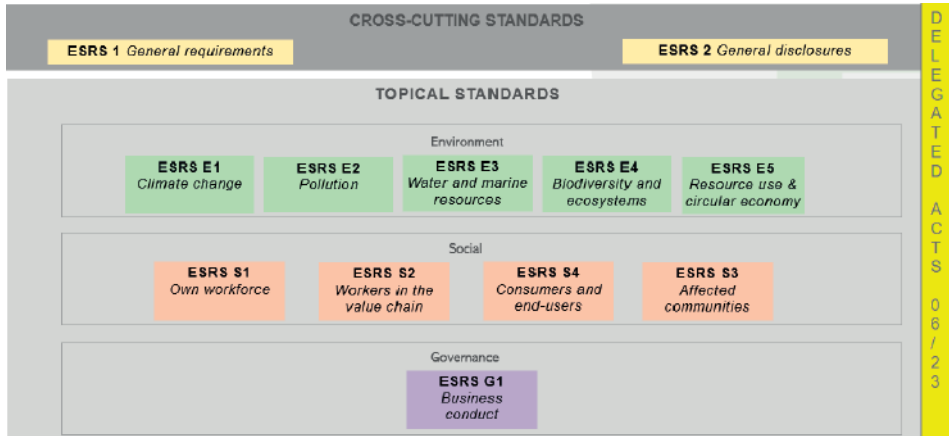
Slika 8: Mapa materijalnosti SASB

Izvor: Boffo & Patalano, 2020, 25

Evropska savetodavna grupa za finansijsko izveštavanje (EFRAG) je 16. novembra 2022. odobrila ažurirane verzije Evropskih standarda izveštavanja o održivosti (*European Sustainability Reporting Standards - ESRS*). Kompanije koje posluju na teritoriji EU treba da izveštavaju o svom održivom poslovanju prema ovim standardima. *ESRS* predviđa izveštavanje o opštim pitanjima, ali i o materijalnim temama koje uključuju kako finansijska pitanja, tako i pitanja uticaja koji privredni subjekt ima u različitim aspektima poslovanja (*dual materiality*). Predviđeno je 10 materijalnih tema, koje obuhvataju 82 izveštaja o *ESG* pitanjima. Nema sektorskih standarda. Eksterno potvrđivanje izveštaja (*external assurance*).

Slika 9: Prvi set ESRS

Izvor: EFRAG, 2023, 25

Iako pravno okruženje nije svuda isto, fokus na ESG je takav da se privredni subjekti u sve globalizovanijem svetu moraju pripremiti za ono što je već nova realnost i razumeti mogućnosti i pretnje koje ovaj trend nosi. Uključivanje principa ESG u poslovne strategije postepeno postaje neophodnost za sve privredne subjekte i važan faktor dugoročne izgradnje održivog poslovnog uspeha u čijem centru je implementirana cirkularna ekonomija.

ZAKLJUČAK

Cirkularna ekonomija može pozitivno doprineti održivosti. Cirkularna ekonomija mora biti u potpunosti integrisana sa održivim razvojem privrednog subjekta, šireći svoj obim delovanja od reciklaže zatvorenog kruga i kratkoročne ekonomske dobiti, ka transformisanoj ekonomiji koja organizuje pristup resursima za održavanje ili poboljšanje društvene dobrobiti i kvaliteta životne sredine. Ovaj rad je predložio skup standarda za implementaciju i evaluaciju održivog okruženja cirkularne ekonomije.

Mapiranjem glavnih standarda za obelodanjivanja izveštavanja o korporativnoj održivosti GRI, SASB, ESRS kao i SDG UN proističe da njihovom pravilnom primenom se integriše cirkularna ekonomija u privredni subjekt kao integracioni okvir ESG. Navođenjem 5 stubova koncepta cirkularne ekonomije i 3P principa održivosti za privredne subjekte, za postizanje održivosti je praćeno suočavanjem sa izazovima identifikovanja prepreka i njihovih veličina.

Nastojanje za razvijanjem standarda izveštavanja o održivosti, tehničkim rešenjima za izveštavanje, zajedničkim merilima, karakterizacija resursa i kriterijuma koje privredni subjekt koji izveštava treba da zadovolji da standardizuje izveštavanje, će se nataviti u budućnosti.

LITERATURA

1. ACCA, (2016), Mapping the sustainability reporting landscape Lost in the right direction, <https://www.accaglobal.com/gb/en/technical-activities/technical-resources-search/2016/may/mapping-sustainability-reporting-landscape.html>
2. Anne P.M. Velenturf, Phil Purnell, (2021). Principles for a sustainable circular economy, Sustainable Production and Consumption, Volume 27, 2021, Pages 1437-1457, ISSN 2352-5509, <https://doi.org/10.1016/j.spc.2021.02.018>. (<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2352550921000567>)
3. Bloomberg Professional Services (2021). ESG assets may hit \$53 trillion by 2025, a third of global AUM, <https://www.bloomberg.com/professional/blog/esg-assets-may-hit-53-trillion-by-2025-a-third-of-global-aum/?tactic-page=431091>
4. Boffo, R., and R. Patalano (2020), “ESG Investing: Practices, Progress and Challenges”, OECD Paris, www.oecd.org/finance/ESG-Investing-Practices-Progress-and-Challenges.pdf
5. CFA Institute & Principles for Responsible Investment (PRI), (2018). Guidance and case studies for ESG integration: Equities and fixed income, <https://www.unpri.org/download?ac=5962>
6. EFRAG, (2023), EFRAG update on European Sustainability Reporting Standards (ESRS) and Corporate Sustainability Reporting Directive (CSRD) https://www.iaasb.org/_flysystem/azure-private/2023-03/Agenda-Item-5-EFRAG-Presentation.pdf
7. Enel Green Power, The Circular Economy, <https://www.enelgreenpower.com/learning-hub/sustainable-development/circular-economy>
8. GRI, The GRI Standards, https://www.globalreporting.org/media/s4cp0oth/gri-gristandards-visuals-fig1_family-2021-print-v19-01.png
9. IBM Institute for Business Value (2022). Balancing sustainability and profitability, <https://www.ibm.com/downloads/cas/5NGR8ZW2>
10. International labor organisation ILO (2023). Decent work and the 2030 Agenda for sustainable development, <https://www.ilo.org/global/topics/sdg-2030/lang--ru/index.htm>
11. International labor organisation ILO(2023). Green jobs, <https://www.ilo.org/global/topics/green-jobs/lang--en/index.htm>
12. Jagdeep Singh, Isabel Ordoñez, (2016). Resource recovery from post-consumer waste: important lessons for the upcoming circular economy, Journal of Cleaner Production, Volume 134, Part A, Pages 342-353, ISSN 0959-6526, <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2015.12.020>. (<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0959652615018442>)
13. Julien Rivals Co-Managing Partner - Sustainability Services - Deloitte France, https://www.linkedin.com/posts/julien-rivals-64071a22_sustainability-esg-issb-activity-6878990930867720192-H6AI/
14. Penn, M. R., & Fields, K. M., (2017). *A New Framework for Teaching the Triple Bottom Line: The Sustainability Triangle and the Sustainability Index* Paper presented at 2017 ASEE Annual Conference & Exposition, Columbus, Ohio. 10.18260/1-2—27491 <https://peer.asee.org/a-new-framework-for-teaching-the-triple-bottom-line-the-sustainability-triangle-and-the-sustainability-index>
15. Petrović, N. (2016). Ekološki menadžment. (treće izmenjeno i dopunjeno izdanje). Beograd: Fakultet organizacionih nauka.
16. Štrbac, N. i dr. (2012). Održivi razvoj i zaštita životne sredine, Reciklaža i održivi razvoj 5, str. 18-29.
17. United Nations General Assembly. (1987). Report of the world commission on environment and development: Our common future. Oslo, Norway: United Nations General Assembly, Development and International Co-operation: Environment. <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf>